

İbrahim Öztürk

Doçent, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Niğde/Türkiye
Associate Professor, Niğde Ömer Halisdemir University/Faculty of Arts and Sciences/Department of History/Department of History of the Republic of Turkey, Niğde/Turkiye

eposta: iozturk@ohu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0431-9433>

RorID: <https://ror.org/03ejnre35>

Atıf/Citation: Öztürk, İ. 2023. Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 84-107.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1401987>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	23.06.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	05.10.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

MAARİF SALNAMELERİNE GÖRE HAMİDABAD SANCAĞINDA EĞİTİM (1898-1903)

Öz

Osmanlı Tarihi çalışmalarında yararlanılan birçok temel kaynak vardır. Bunlardan birisi de salnamelerdir. Salname yıllık anlamına gelen Farsça kökenli bir kelime olup, adından da anlaşılacağı üzere neşredildiği kurum/alan ile sınırlı olmak kaydıyla yıl içinde o kuruma ait bilgilerin kayıt altına alındığı önemli belgelerdendir. Salnameler vasıtasıyla devlet idaresi ilgili kurumdaki değişim ve gelişmeleri tespit etme imkânı bulmuş ve salnamenin neşredildiği kurum/alan ile ilgili verileri derli toplu bir şekilde kayıt altına almıştır. Osmanlı Devleti'nde çeşitli alanlarda salnameler neşredilmiştir. Bahsi geçen salnamelerden biri de Maârif Nezareti tarafından neşredilen Maârif Salnameleridir. Maârif Salnameleri, Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye ismiyle neşredilmiştir. İlki H.1316 (1898/1899) yılında neşredilen bu salnameler eğitim tarihinin önemli kaynakları arasındadır. Osmanlı Devleti'nin tüm vilayet, sancak ve kazalarına ait eğitim ile ilgili önemli bilgilerin bulunduğu Maârif Salnamelerinde, okullarda uygulanacak müfredattan öğretmen isimlerine, okulların masraflarının ne şekilde karşılandığından hademe sayısına kadar eğitim-öğretim ile ilgili birçok konuda bilgi verilmiştir. Bu sebeple genel olduğu kadar yerel tarih açısından büyük öneme sahip kaynaklardır. Bu çalışmada H.1316-1321/M.1898-1903 yılları arasında neşredilen Maârif Salnameleri esas alınarak Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden olan Konya vilayetine bağlı Hamidabad Sancağına ait eğitim verileri incelenerek tahlil edilmiştir. H.1320 (1901/1902) yılına ait Maârif Salnamesine günümüze değin ulaşamadığından ilgili yıla ait bilgiler çalışmaya dâhil edilememiştir. Maârif Salnameleri aracılığıyla Hamidabad Sancağı ve kazalarındaki Maârif idareleri, medrese ve çeşitli kademedeki okullar, gayrimüslimlere ait okullar, okulların idareci ve öğretmenleri, öğrenci sayıları, okulların

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

ne zaman açıldıkları, ruhsatlı olup olmadıkları incelenmiştir. Kültürel yönden Hamidabad Sancağı içindeki Kütüphaneler ve kitap sayıları incelenerek sancağın eğitim durumu hakkında değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hamidabad Sancağı, Salname, Maârif Salnamesi, Eğitim

EDUCATION IN THE HAMIDABAD SANJAK ACCORDING TO THE MAÂRİF CANNIES (1898-1903)

Abstract

There are many basic sources used in Ottoman History studies. One of them is yearbooks (salname). Salname (yearbook) is a word of Persian origin meaning annual, and as the name understands, it is one of the important documents in which the information of that institution is recorded during the year, provided that it is limited to the institution/area in which it was published. Through the yearbook (salname), the state administration had the opportunity to identify the changes and developments in the relevant institution and recorded the data related to the institution/field where the yearbook was published in an organized manner. Annuals were published in various fields in the Ottoman Empire. One of the aforementioned yearbooks is the Maârif (Education) Yearbooks published by the Ministry of Education. The Maârif (Education) Yearbooks were published under the name Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye. These yearbooks, the first of which were published in H.1316/M.1899, are among the important sources of the history of education. In the Maârif (Education) Yearbooks, which contain important information about the education of all provinces, sanjaks and districts of the Ottoman Empire, information is given on many subjects such as the curriculum to be applied in schools, the names of teachers, how the expenses of the schools are pay, and the number of person who does cleaning and runs errands in government schols. For this reason, they are sources of great importance in terms of local history as well as general. In this study, the education data of Hamidabad Sanjak of Konya province, which was one of the important centers of the Ottoman Empire, was analyzed based on the Maârif (Education) Yearbooks published between H.1316-1321 / M.1899-1903. Since the Maârif (Education) Yearbook of H.1302/M.1902 could not be reached until today, the information of the relevant year could not be included in the study. Through the Maârif (Education) Yearbooks, the education administrations in Hamidabad Sanjak and its districts, madrasahs and schools at various levels, schools belonging to non-Muslims, school administrators and teachers, the number of students, when the schools were opened, and whether they were licensed or not were examined. Culturally, the libraries and the number of books in the Hamidabad sanjak were examined and evaluations were made about the educational status of the sanjak.

Keywords: Ottoman Empire, The Sanjak of Hamidabad, Yearbook, Salname, Education Yearbooks, Education

Giriş

Osmanlı Devleti eğitim ve kültür tarihi açısından Salnameler çok önemli ve zengin kaynaklar arasındadır. Salname geçmişteki önemli olayları özetleyen ait olduğu yıla ait kurumların muhtelif konularda son durumlarını kısa bir şekilde bildiren eserlerdir. Salname, Farsça yıl anlamına gelen “Sâl/سال” ve mektup, kitap anlamına gelen “nâme/نامه” yıllık anlamına gelen iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş bir terkiptir. Türkçeye “yıllık” olarak çevrilmektedir. Türkler tarafından ilk resmi salname 1847 yılında Koca Reşid Paşa’nın isteği üzerine Hayrullah Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa’nın yardımlarıyla Ahmed Vefik Paşa tarafından yayımlanmıştır. (*İslam Ansiklopedisi*. 1978: 134). Daha sonraları resmî olarak nezaret ve vilayet salnameleri yayımlanmaya başlanmıştır. Askerî salname H.1279 (1862/1863) yılında, Hariciye Nezareti ilk salnameyi H.1302 (1884-1885), Maârif Nezareti ise H.1316 (1898/1899) yılında yayımlamıştır (Pakalın 1993: 106).

Maârif Salnamesi terkihi eğitim yıllığı anlamına gelir. Osmanlı Devletinde Maârif Nezareti tarafından Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye adıyla altı adet salname yayımlanmış olduğu belirtilse de bunlardan H.1320 (1901/1902) yılına ait salnameye ulaşılammıştır. Maârif Salnameleri Osmanlı Devleti’nin Maârif ve kültür tarihine dair en zengin kaynaklar arasındadır. Maârif Salnamelerinde eğitim-öğretimin hemen her alanına dair detaylı bilgiler vardır. Maârif Salnamelerinde Maârif Nazırları, memurlar, öğretim programları, yerleşim biriminde bulunan okullar ve dereceleri, okulların isimleri, okulların ne zaman açıldığı, öğretmenleri, okullarda okutulan dersler, öğrenci sayıları, vb. bilgiler aktarılmıştır (Duman, 2000: 8).

Yapılan bu çalışmanın amacı Maârif Salnamelerinde yer alan bilgilerden faydalanarak Osmanlı Devleti döneminde önemli bir merkez olan Konya Vilayetine bağlı Hamidabad Sancağındaki okul ve medreselerin eğitim faaliyetleri, öğretmenleri, okutulan dersler, öğrenci sayıları gibi hususlara açıklık getirmektir. Okulların isimleri, buldukları yer, öğretmenleri, öğrenci sayıları vb. bilgiler işlenerek sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan bilgilerden hareketle Hamidabad Sancağındaki eğitim faaliyetlerine dair değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada esas kaynak olan Maârif Salnameleri aracılığıyla kesin bilgilere ulaşmaya çalışılmıştır. Maârif Salnamelerinde verilmeyen bazı bilgiler Konya Vilayet Salnameleri aracılığıyla tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmaya Hamidabad Sancağının kazalarındaki eğitim faaliyetleri de dâhil edilmiştir. Hamidabad Sancağının kültürel yönü araştırılarak bölgedeki kütüphaneler ve kütüphanelerin kitap sayıları incelenmiştir. Son olarak Gayrimüslimlere ait okullar incelenmiştir. Bu okulların nerelerde bulunduğu, ne zaman eğitim-öğretim faaliyetlerine başladığı, ruhsatlı olup olmadıkları, öğretmenlerin isimleri ve görevleri, öğrenci sayıları gibi hususlara yer verilmiştir.

1. Maârif İdaresi/Komisyonu

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile her vilayette Maârif komisyonu kurulması öngörülmüştür. Bu komisyonlar vilayet dâhilindeki eğitim-öğretime ilişkin her çeşit faaliyetten sorumluydu. Görevleri arasında öğretmenlerin teftiş ve tayinlerinden, ilköğretimin yaygınlaştırılmasına kadar birçok husus bulunan Maârif Komisyonları 1872 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunmaya başlamıştır. II. Abdülhamid döneminde bilhassa ilköğretim seviyesinde eğitime verilen önemin artmasıyla birlikte, sancak ve kaza merkezlerinde de Maârif komisyonları kurulmaya başlamıştır. Sancak merkezlerinde mutasarrıflar, kazalarda ise kaymakamlar Maârif komisyonlarının doğal başkanı olmuştur (Karahan, 2022: 20).

Maârif Salnamelerinde Hamidabad Sancağı ve kazalarının Maârif komisyonuna dair bir kayıt yer almamaktadır. Bu nedenle Maârif komisyonuna dair bilgiler H.1317 (1899/1900) yılına ait Konya Vilayet Salnamesi esas olarak sancak merkezi ve kazalarının Maârif idareleri tespit edilmiştir. Bu tespitler aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 1. H.1317 (1899/1900) Yılı Hamidabad Sancağı Maârif Komisyonu

Memuriyet	İsimleri
Maârif Komisyonu Reisi	Mirliva İbrahim Paşa
Maârif Komisyonu Reisi Sanisi	Şakirzade Şakir Efendi
Maârif Komisyonu Katibi	Zeki Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Tahrirat Müdürü
Maârif Komisyonu Azası	Mehmed Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Hüsnü Bey
Maârif Komisyonu Azası	Mektebi Rüşdi Muallim-i Evveli Mehmed Ali Efendi

Kaynak: KVS, 1317: 227

Tablo 2. H.1317 (1899/1900) Yılı Eğirdir Kazası Maârif Komisyonu

Memuriyet	İsimleri
Maârif Komisyonu Reisi	Naib Efendi (Mustafa Efendi)
Maârif Komisyonu Azası	Müderri Mustafa Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Mehmed Hayreddin Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Behçet Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Hacı Osman Ağa

Kaynak: KVS 1317: 242

Tablo 3. H.1317 Yılı Karaağaç Kazası Maârif Komisyonu

Memuriyet	İsimleri
Maârif Komisyonu Reisi	Naib Efendi (Mehmed Alim Efendi)
Maârif Komisyonu Katibi	Mehmed Alim Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Hacı Said Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Raşid Efendi

İbrahim ÖZTÜRK

Maârif Komisyonu Azası	Şakir Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Mülazım Şinasi Efendi

Kaynak: KVS 1317: 248

Tablo 4. H.1317 Yılı Uluborlu Kazası Maârif Komisyonu

Memuriyet	İsimleri
Maârif Komisyonu Reisi	Naib Efendi (Mehmed Hayreddin Efendi)
Maârif Komisyonu Reisi Sanisi	Kolağası Seyfeddin Efendi
Maârif Komisyonu Katibi ve Sandık Emni	Mehmed Remzi Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Mehmed Hamdi Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Mustafa Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Hacı Hüseyin Efendi
Maârif Komisyonu Azası	Hacı Mustafa Efendi

Kaynak: KVS 1317: 252

Görüldüğü üzere Konya Vilayet Salnamesinde Hamidabad sancak merkezi ile Eğirdir, Karaağaç ve Uluborlu kazalarının Maârif komisyonları hakkında bilgiler mevcut olmasına rağmen Yalvaç kazasına ait bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

2. Okullar

2.1. Sıbyan ve İbtidai Mektepleri

Sıbyan kelimesi Arapça çocuk anlamına gelen sabî (صَبِي) kelimesinin çoğuludur. Çocuklar anlamına gelmektedir (Karaman ve Topaloğlu, 2004). Sıbyan mektepleri çocuklara ilk eğitimi vermek üzere kurulan eğitim kurumlarıdır. Mekteplere Sıbyan ismi bu mekteplerde eğitim gören çocukların beş-altı yaşlarında olmalarından dolayıdır. Genellikle her mahallede bulunduğundan “Mahalle Mektebi”, mekteplerin çoğu taştan yapıldığı için “Taş Mektep” olarak adlandırıldığı da olmuştur. Bu mektepler çoğunlukla camilere bitişik yapılmıştır. İstanbul’da ilk defa Fatih Sultan Mehmet, kendi adına yapılan Fatih Camii’nin batı kapısına Darüttalim adında bir mektep açmıştır (Pakalın, 1993: 201). Anadolu’da ise XIII. yüzyıldan itibaren Konya, Sivas, Erzurum gibi şehirlerde imaretler, tekkeler ve sıbyan mektepleri hükümdarların, zengin tacirlerin ve devlet adamlarının kurdukları vakıflar tarafından idare edilmiştir (Köprülü, 1991: 61). Bu bilgiler sıbyan mekteplerinin Anadolu’da Selçukluların kurduğu düzenli bir idarenin sonucu ortaya çıktığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Koçer, 1991: 8).

Maârifi Umumiye Nizamnamesiyle sıbyan mektepleri her mahalle veya köyde gereken durumlarda bir; iki mahalle veya köyde en az birer sıbyan mektebi bulunması; Müslümanların mektepleriyle gayrimüslimlerin mekteplerinin ayrı olması; sıbyan mekteplerinin ihtiyaç ve giderlerinin mahalle veya köyde oturanların tümü tarafından karşılanması; ayrıca öğrenim süresinin 4 yıl olması düzenlenmiştir. Mekteplere devamın zorunlu olduğu, devamı

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

zorunluluğu aranmayacak çocukların hangi şartları taşımaları gerektiği, hangi durumlarda çocuğun ebeveynine para cezası verilmeyeceği gibi hususlar açıkça belirtilmiştir. Bir mahalle veya köyde iki sıbyan mektebi bulunuyorsa ve kız sıbyan mektebi açılmasında bir mahzur görülüyorsa iki mektepten birinin kız sıbyan mektebi olarak hizmet vermesi belirtilmiştir (Koçer, 1991: 91-92).

1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilköğretim açık ve yaygın bir şekilde mecburî hale getirilmiştir. Zira 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesine göre Osmanlılarda sıbyan mekteplerinde 6-10 yaş arasındaki kızlar, 7-11 yaş arasındaki erkek çocuklar öğrenim görüyorlardı (Bilim, 2002: 439).

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde de ilköğretime büyük önem verildiği görülmektedir. 1876 Anayasası'na konulan "Osmanlı efradının kâffesince tahsili Maârifin birinci mertebesi mecburi olacak bunun derecâtı ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır" maddesi bunu ilköğretime verilen önemi açıkça göstermektedir. Yine Anayasadaki bu madde ile daha evvel 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesinde beyan edilen ilköğretimin mecburi olduğu pekiştirilmiştir. Zorunlu ilköğretim Avrupa ülkelerinde de hemen hemen aynı tarihlerde anayasalara girmiş olması da dikkat çeken bir husustur (Kodaman, 1991: 67).

5 Haziran 1876 tarihinde sıbyan okullarının genel ders cetveli oluşturulmuştur. Sınıflarda haftada kaç saat ve hangi derslerin okutulacağı tespit edilmiştir. Bu genel cetvel 1876 yılından sonra düzenlenen ilkokul programlarının temeli teşkil etmiştir (Koçer, 1991, s. 127). Bu dönemde mahalle mekteplerinin modern mekteplere dönüştürülmesi çabaları hız kazanmıştır. Bununla bağlantılı olarak ilköğretim ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır (Özkan, 2007: 111).

Hamidabad Sancağı dâhilinde ibtidailler ile ilgili Maârif Salnamelerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. ibtidaillerle ilgili bilgiler H.1317 (1899/1900) tarihli Konya Vilayet Salnamesinde alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Buna göre Hamidabad Sancağında Yalvaç'ta bir, Eğirdir de bir, Uluborlu'da bir kız bir erkek iki tane olmak üzere toplam dört ibtidai tespit edilmiştir. Bu ibtidaillerin öğretmenleri ve hizmetlilerine ait bilgiler aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 5. Yalvaç Mekteb-i İbtidaisi

Görevi	İsmi
Muallim	Yusuf Efendi
Bevvab	Mehmed Ağa

Kaynak: KVS 1317: 238

Tablo 6. Eğirdir Mekteb-i İbtidaisi

Görevi	İsmi
Muallim-i Evvel	Ahmed Efendi

İbrahim ÖZTÜRK

Muallim-i Sani	Said Efendi
----------------	-------------

Kaynak: KVS 1317: 243

Tablo 7.Uluborlu Zükûr Mekteb-i İbtidaisi

Görevi	İsmi
Muallim-i Evvel	Mehmed Efendi
Muallim-i Sani	Ahmed Efendi
Bevvab	Mustafa Efendi

Kaynak: KVS 1317: 253

Tablo 8.Uluborlu İnas Mekteb-i İbtidaisi

Görevi	İsmi
Muallim-i Evvel	Hacı İbrahim Efendi
Muallim-i Sani	Hakkı Efendi
Bevvab	Mustafa Efendi

Kaynak: KVS 1317: 253

2.2. Rüşdiye Mektepleri

Rüşdiye kelimesi Arapça رَشْد (r-ş-d) kökünden türemiştir. Rüşd sözlükte dinî vazifelerini yerine getirme ve malından tasarruf etme çağı anlamına gelmektedir (Karaman ve Topaloğlu 2004: 138). Rüşdiyeler günümüzdeki ortaokulların karşılığıdır (Pakalın 1993: 65). Rüşdiyelere "İkinci Sınıf" adı verilmesi düşünülmüş ise de II. Mahmut bu ismi beğenmeyerek öğrencilerin olgunlaşma yaşına gelinceye kadar bu mekteplerde eğitim görecektiklerinden, bu okuldan mezun olduklarında rüşdlerinin sabit olacağı fikrinden hareketle "Rüşdiye" ismini vermiştir (Ergin, 1977: 384). 1838 yılıyla birlikte Rüşdiye mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur (Ergin, 1977: 386).

Rüşdiyelerin ilköğretime mi, ortaöğretime mi dâhil edileceği hususunda eğitim tarihçileri arasında orta bir fikir yoktur. Eğitim tarihçilerinin bir kısmı ilkokullar arasında sayarken, birçoğu da ortaöğretime dâhil etmişlerdir (Kodaman, 1991:91). Aslında Rüşdiyeler en başta sıbyan mekteplerinin bir üst kademesi olarak kurulmuşlardır. Sonradan genel ortaöğretimin ilk basamağı olarak faaliyette bulunmuşlardır (Akyüz, 2007: 164).

Hamidabad Sancağı genelinde bulunan rüşdiye mekteplerinin muallimleri, öğrencileri ve okutulan derslere ait ayrıntılı cetvellerin düzenlendiği görülmektedir (BOA, MF.İBT.00048/69, H. 29.06.1313; BOA, MF.İBT.00048/86, H. 29.06.1313). Çalışma ağırlıklı olarak Maârif salnamelerini esas aldığından bu cetvellere metin içinde yer verilmemiştir. Bu cetvellerde dikkati çeken husus ise öğrenci isimleri ile aldıkları derslere ait ayrıntılarında yer almış olmasıdır (BOA, MF.İBT.00194/98, H. 01.07.1325; BOA, MF.İBT.00194/98, H. 01.07.1325). Öğrenci isimleri ve aldıkları derslere ait bilgiler maârif salnamelerinde bulunmamaktadır.

2.2.1 Hamidabad Rüşdiyesi

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

Tablo 9. H.1316-1317-1318 (1898-1900) Yılları Maârif Salnamelerine Göre Hamidabad Mekteb-i Rüşdiyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallimi evvel	Mehmed Ali Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Süleyman Efendi	-	-
Muallim-i Salis	Halis Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Nuri Efendi	-	-

Kaynak: MS,1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527

Tablo 10. H.1319 Yılı Maârif Salnamelesine Göre Hamidabad Mekteb-i Rüşdiyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallimi evvel	Mehmed Ali Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Zeki Efendi	-	-
Muallim-i Salis	Tevfik Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Mehmed Âli Bey	-	-
Sülüs Muallimi	Mustafa Efendi	-	-

Kaynak: MS 1319: 835

H.1319 (1900/1901) yılına gelindiğinde Muallim kadrosunda üç değişiklik dikkat çekmektedir. Muallim-i Sani olan Süleyman Efendi'nin yerine Zeki Efendi'nin; Muallim-i Salis olan Halis Efendi'nin yerine Tevfik Efendi'nin geldiği görülmektedir. Üçüncü değişiklik ise Sülüs isimli yeni bir ders eklenerek muallim olarak ise Mustafa Efendi'nin görevlendirilmesidir.

Tablo 11. Maârif Salnamelerine Göre Hamidabad Mekteb-i Rüşdiyesi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903)

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	92	1
1899	92	1
1900	92	1
1901	84	1
1903 (Isparta İdadisi)	120	1

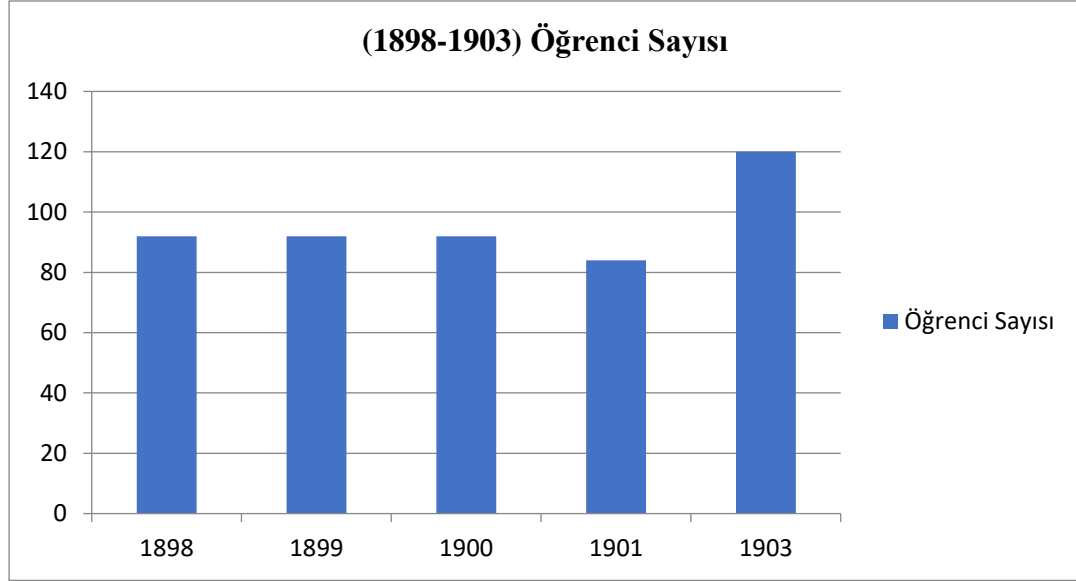
Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 835 MS 1321:575

Hamidabad Rüşdiyesi 1903 yılında Isparta İdadisi olmuştur. Öğrenci sayısında idadi olmasıyla birlikte yaklaşık yüzde elli oranında artarak 120 olmuştur. Muallim sayısı önceki yıl 4 iken bir mubassır ile birlikte 8'e yükselmiştir. İdadi olduktan sonra öğrenci ve öğretmen ve ders sayılarında belirgin bir artış tespit edilmiştir.

Grafik 1. Maârif Salnamelerinde Hamidabad Mekteb-i Rüşdiyyesinin/İdadisinin Öğrenci Sayıları

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 835 MS 1321:575

2.2.2 Uluborlu Rüşdiyyesi

Tablo 12. H.1316-1317-1318 Yılları Maârif Salnamelerine Göre Uluborlu Mekteb-i Rüşdiyyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallim-i Evvel	Raşid Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Osman Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Necib Efendi	-	-

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527

Tablo 13. H.1319 (1901/1902) Yılı Maârif Salnamesine Göre Uluborlu Mekteb-i Rüşdiyyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallim-i Evvel	Ahmed Rüşdü Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Osman Zihni Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Osman Adil Efendi	-	-

Kaynak: MS 1319: 834

Tablo 14. H.1321 (1903/1904) Yılı Maârif Salnamesine Göre Uluborlu Mekteb-i Rüşdiyyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallim-i Evvel	Necib Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Hacı Osman	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Osman Adil Efendi	-	-

Kaynak: MS 1321: 578

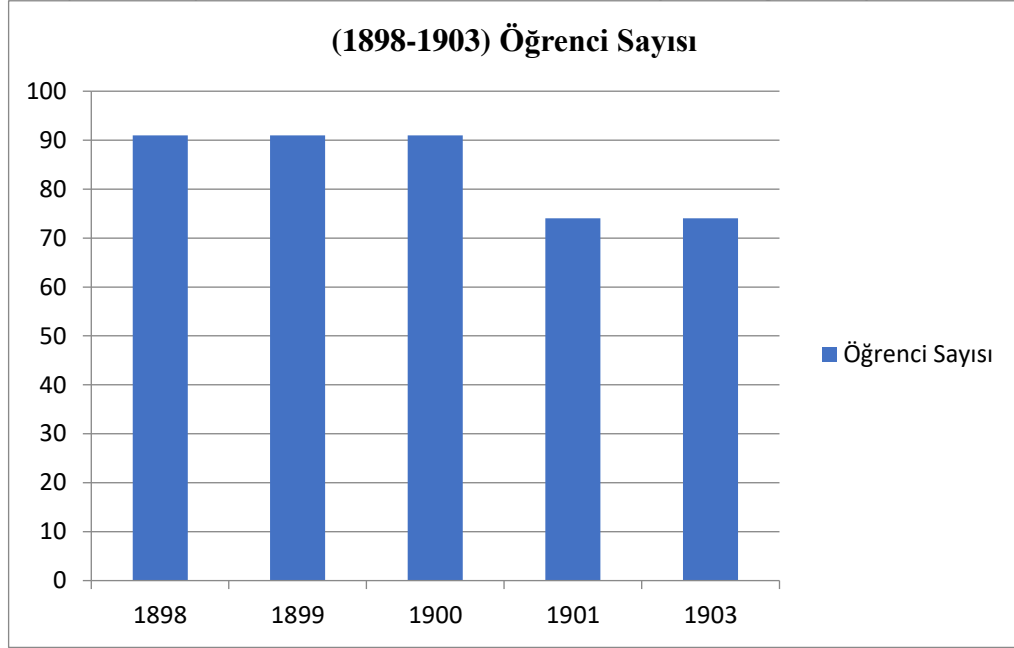
Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

Tablo 15. Maârif Salnamelerine Göre Uluborlu Mekteb-i Rüşdiyyesi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903)

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	91	1
1899	91	1
1900	91	1
1901	74	1
1903	74	1

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 834; MS 1321: 578

Grafik 2. Maârif Salnamelerinde Uluborlu Mekteb-i Rüşdiyyesinin Öğrenci Sayıları

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 834; MS 1321: 578

Maârif Salnamelerine Uluborluda Rüşdiye derecesinde gayrimüslimlere ait bir okula rastlanılmamıştır. Konya Vilayet Salnamesinde ise Rüşdiye derecesinde bir Rum okulu olduğu kaydedilmiştir. Bunun dışında okulla ilgili tek bilgi İvan isiminde bir öğretmenin görevli olduğudur (KVS 1317:253).

2.2.3 Eğirdir Rüşdiyyesi

Tablo 16. H.1316-1317-1318 (1898-1901) yılları Maârif Salnamelerine Göre Eğirdir Mekteb-i Rüşdiyyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallimi Evvel	Refet Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Hafız Sabri Efendi	-	-

Kaynak: MS 1316: 1155; M 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 833; MS 1321: 577

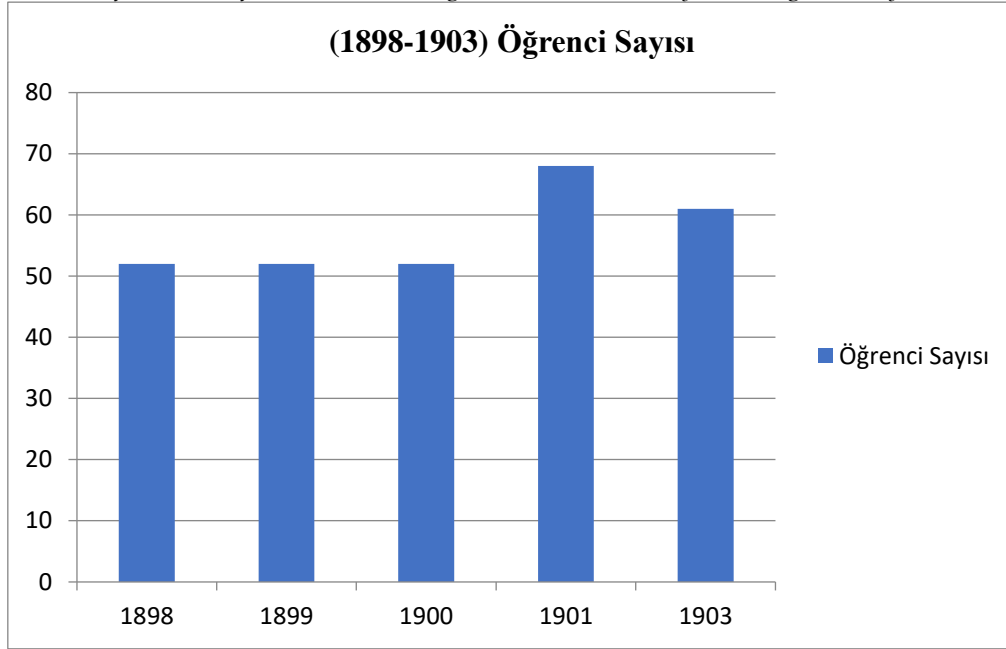

Tablo 17. Maârif Salnamelerine Göre Eğirdir Mekteb-i Rüşdiyesi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903)

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	52	1
1899	52	1
1900	52	1
1901	68	1
1903	61	1

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 833; MS 1321: 577

Grafik 3. Maârif Salnamelerinde Eğirdir Mekteb-i Rüşdiyesinin Öğrenci Sayıları

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 833; MS 1321:577

2.2.4. Yalvaç Rüşdiyesi

Tablo 18. H.1316-1321Yılları Maârif Salnamelerine Göre Yalvaç Mekteb-i Rüşdiyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallimi Evvel	Hasan Fehmi Efendi	-	-
Muallimi Sani	Ali Rıza Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Ali Efendi	-	-

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 837; MS 1321: 580

H.1319 yılı Maârif Salnamesinde Hüsn-i Hat Muallimi olarak Ali Rıza Efendi belirtilmiştir. Diğer dört Salnameden farklı olarak H.1321 yılı Maârif Salnamesinde muallim-i evvel belirtilmemiştir.

Tablo 19. Maârif Salnamelerine Göre Yalvaç Mekteb-i Rüşdiyesi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903)

Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	66	1
1899	66	1

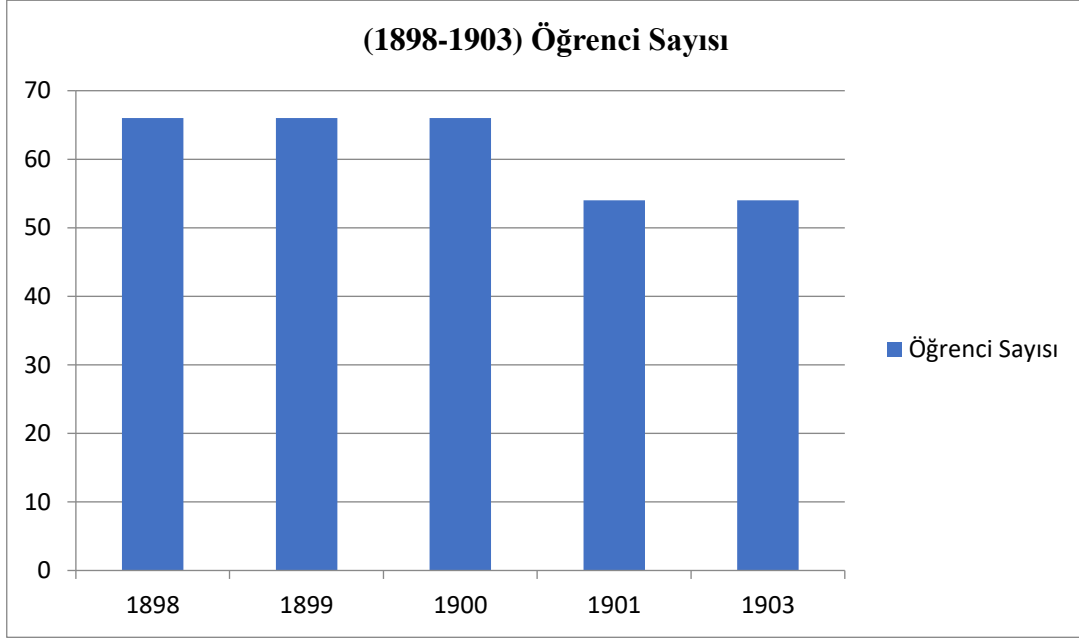

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

1900	66	1
1901	54	1
1903	54	1

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 837; MS 1321: 580

Grafik 4. Maârif Salnamelerinde Yalvaç Mekteb-i Rüşdiyyesinin Öğrenci Sayıları

Kaynak: MS 1316: 1155; MS 1317: 1355; MS 1318: 1527; MS 1319: 837; MS 1321: 580

2.2.5 Karaağaç Rüşdiyyesi

Tablo 20. H.1316-1321 Yılları Maârif Salnamelerine Göre Karaağaç Mekteb-i Rüşdiyyesi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi
Muallim-i Evvel	Hacı Raşid Efendi	-	-
Muallim-i Sani	Mehmed Necib Efendi	-	-
Hüsn-i Hat Muallimi	Süleyman Efendi	-	-

Kaynak: MS 1316: 1154; MS 1317: 1354; MS 1318: 1526; MS 1319: 836; MS 1321: 579

Tablo 21. Maârif Salnamelerine Göre Karaağaç Mekteb-i Rüşdiyyesi Öğrenci ve Hademe Sayıları (1898-1903)

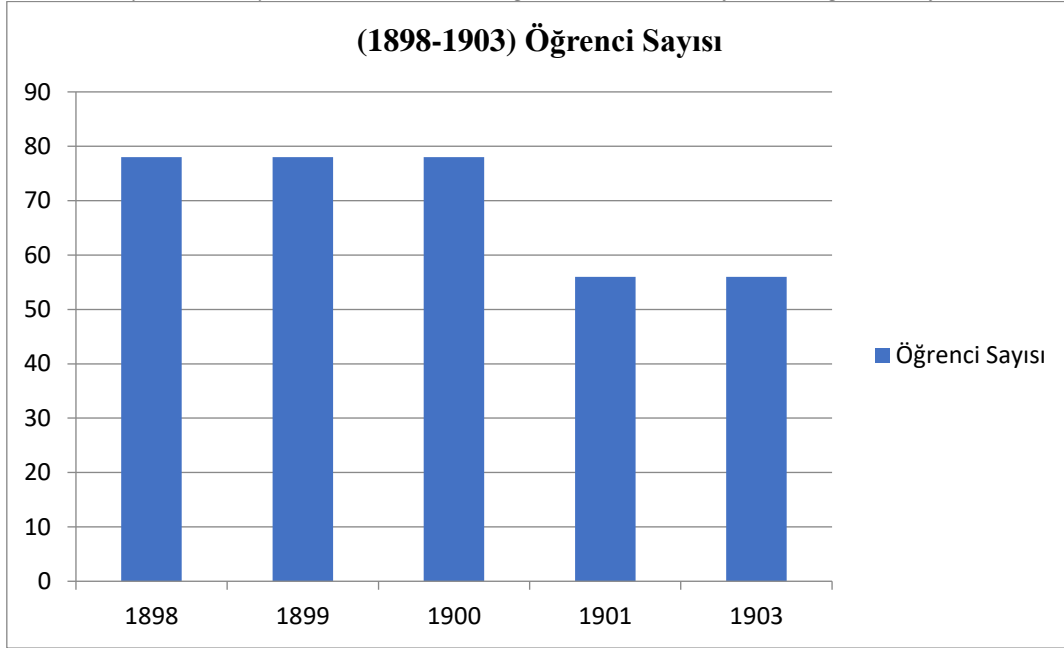
Yıl	Öğrenci Sayısı	Hademe Sayısı
1898	78	1
1899	78	1
1900	78	1
1901	56	1
1903	56	1

Kaynak: MS 1316: 1154; MS 1317: 1354; MS 1318: 1526; MS 1319: 836; MS 1321: 579

Grafik 5. Maârif Salnamelerinde Karaağaç Mekteb-i Rüşdiyesinin Öğrenci Sayıları

Kaynak: MS 1316: 1154; MS 1317: 1354; MS 1318: 1526; MS 1319: 836; MS 1321: 579

2.3. İdadi Mektepleri

Arapça *ı'dâd*/إعداد kelimesinden türetilen idadi kelimesi "hazırlama" anlamına gelir (Pakalın 1971: 34). İdadiler ortaöğretim kurumu niteliği kazanmadan önce harp okulu veya askerî tıbbiyeye girmek isteyen öğrencilerin bilgi eksikliklerini gidermek, ilgili okulların programlarını takip edebilecek yeterliliğe sahip olmalarını sağlamaya yönelik hazırlık sınıflarıydı. Bu bakımdan idadiler kelime anlamıyla uyumlu olarak kendi başına bir kurum olmayıp, hazırlık sınıfı olarak faaliyet göstermekteydi. Ortaöğretim kurumu olması ise eğitim sisteminde birçok alanda yenilikler getiren 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile olmuştur (Koçer, 1991: 130). 1869 yılından evvel dereceleri Sıbyan, Rüşdiye ve Darül Fünûn şeklinde iken Saffet Paşa zamanında çıkarılan Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu üç dereceye idadilerinde eklenmesiyle tahsil dereceleri dörde çıkarılmıştır. Nizamnameye göre köylerde ve mahallelerde sıbyan mektepleri; en az beş yüz haneden oluşan kasabalara rüştiye; bin haneden oluşan kasabalara idadi ve vilayet merkezlerine ise sultaniye açılması öngörülmüştür (Ergin 1977: 425).

H. 1319 (1901/1902) yılında Konya Vilayeti dâhilinde bulunan Niğde ve Hamidabad (Isparta) sancaklarının önemine binaen birer idadi mektebinin açılması hususu arşiv kayıtlarındaki yazışmalarında yer almaktadır. Yine aynı belgelerde açılması düşünülen idadi mekteplerin masraf ve bütçeleri ile ilgili hususlarda bu kayıtlarda yer almaktadır. Bu yazışmaların akabinde Hamidabad'da idadi mektebinin açıldığı görülmektedir (BOA, İ.MF., 00007.00067.001, H. 25.11.1319; BOA, İ.MF., 00007.00067.002., H. 25.11.1319). maârif

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

salnamelerinde ise sadece H. 1321 (1903/1904) yılına ait kayıtlarda bilgi yer almaktadır. Konya Maârif Müdürü Azmi Bey 5 Ağustos 1319 (18 Ağustos 1902) tarihinde Maârif Nezaretine gönderdiği yazıda Hamidabad İdadisinin açılması hususunda muallim Abdülhalim'in görevlendirildiği bilgisi yer almaktadır (BOA, . MF.MKT. 00660.00044.001, H. 17.06.1320). Maârif Nezaretinden Konya Maârif müdürlüğüne gönderilen yazıda ise idadının açılması için görevlendirilen Abdülhalim Bey'in görevine başlayıp başlamadığı, başlamadı ise yerine yeni bir görevlendirmenin gerçekleştirileceği bilgisi yer almaktadır (BOA, MF.MKT. 00660.00044.001, H. 17.06.1320). Konya Maârif Müdürü İzzet Bey'in Maârif nezaretine gönderdiği bir telgrafta Hamidabad idadisinin çoşkulu bir şekilde açılışının gerçekleştirildiğini bildirmiştir (BOA, . MF.MKT. 00662.00013.001, H. 21.06.1320)

Sancak merkezi Isparta'da bir adet idadi mektebi olup bunula ilgili veriler H. 1321 yılı Maârif Salnamesinde yer almaktadır. İdadideki öğrencisi sayısı 120 olup bir hademesi vardır. Hamidabad'ın kazalarında ise idadi mektebe ait kayıt yer almamaktadır. H. 1321 yılında idadide okutulan dersler ve muallimlerinin isimleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 22. H.1321 (1903/1904) Yılı Maârif Salnamesine Göre Isparta İdadisi Muallimleri ve Görevleri

Memuriyet	Esami
Müdür, Fransızca, Hesap ve Hendese Muallimi	Mehmed Efendi
Müdür Muavini, Coğrafya, Arabi, Tarih ve İlm-i Eşya Muallimi	Mehmed Ali Efendi
Türkçe, Hesap, Malumat-I Ziraiye ve Sıhhiye Muallimi	Halim Sabit Efendi
Resim Muallimi	Talat Efendi
Ulûm-ı Diniye Muallimi	Zeki Efendi
Hüsn-i Hat Muallimi	Mustafa Efendi
Türkçe Muallimi	Mehmed Ali Efendi
Mubassır	Eyüp Sabri Efendi
H.1318-1319 sene-i devriyesi zarfında Mevcut Talebe Sayısı:120	

Kaynak: MS 1321: 575

3. Medreseler

Maârif Salnamelerinde Hamidabad Sancağı'na ait medrese bilgileri yalnızca H.1319 ve 1321 yılları kayıtlarında görülmektedir. 60 tane medrese bulunmaktadır. Maârif Salnamelerinde H. 1319 ve H. 1321 yıllarına ait Hamidabad'da yer alan medrese isimleri ve öğrenci sayılarına ait bilgiler mevcut olup; bu bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 23. Maârif Salnamelerine Göre Hamidabad sancağındaki Medreseler ve Öğrenci ve Sayıları (M.1901/1903)

Medresenin İsmi	Liva	Kaza	Mahalli	Müdürrisi	Talebe	Medresenin Banisi
Halil Hamid Paşa Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler Mahallesi	Şükri Efendi	25	Halil Hamid Paşa
Mustafa Paşa	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler	Abdullah	28	Abdi ve Mustafa

İbrahim ÖZTÜRK

Medresesi			Mahallesi	Efendi		Paşa
Çelik Mehmed Paşa Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler Mahallesi	Mustafa Efendi	10	Çelik Mehmed Paşa
Sa'diye Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler Mahallesi	Ali İsmail Efendiler	10	Sa'di Efendi
Kara Velizade Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler Mahallesi	Ali Efendi	35	Sa'di Efendi
Hoca Zeyneb Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Çelebiler Mahallesi	Mehmed Efendi	15	Halil Hamid Paşa'nın Validesi
Hüsameddin Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Yaylakzade Mahallesi	Arif Efendi	9	Halil Hamid Paşa'nın Validesi
Hatiboğlu Medresesi	Hamidabad	Hamidabad	Cami-i Atik Mahallesi	Şükri Efendi	11	Hacı Mehmed Efendi
Medrese-i Atik Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Çarşı Civarı Mahallesi	Süleyman Efendi	35	Süleyman ve Bekir Efendiler
Murtaza Efendi Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Pazar Mahallesi	Hasan Efendi	65	Hasan ve Eyüp Efendiler
Müfti Efendi Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Debboy Civarı	Hacı Mahmud ve Ali Efendiler	60	Hacı Mahmud ve Ali Efendiler
Hacı İbrahim Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Kaş Mahallesinde	Hacı Emin Efendi	70	Hacı Emin, İsmail, Hasan Efendiler
Hacı Ahmed Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Debbağlar Mahallesi	Hacı Ahmed Efendi	30	Hacı Ahmed Efendi
Mevlud Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Sicillu Karyesinde	Mevlud Efendi	40	Mevlud Efendi
Ahmed Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Enikli Karyesinde	Mustafa Efendi	15	Mustafa Efendi
Halil Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Debbağlar Karyesinde	Mustafa Efendi	20	Mustafa Efendi
Yusuf Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Oyuklu Karyesinde	Yusuf Efendi	10	Yusuf Efendi
Hafız Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Akçoşar Karyesinde	Ömer Efendi	30	Ömer Efendi
Bağcıoğlu Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Orkez Karyesinde	Mehmed Efendi	25	Mehmed Efendi
Hatib Efendi Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Kimus Karyesinde	Ali Efendi	12	Ali Efendi
Hüseyin Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Pazar Mahallesinde	Hüseyin Efendi	18	Hüseyin Efendi
Şeyh Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Çarşı Kurbunda	Hacı HakkıEfendi	60	Şeyh Efendi

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

				Efendi		
Hacı Hasan Ağa Medresesi	Hamidabad	Yalvaç	Kale Mahallesinde	Emin Efendi	155	Hasan Ağa
Musa Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	Cami-i Kebir Mahallesinde	Hacı Osman Efendi	6	Memiş Efendi
Süleymaniye Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	Kale Mahallesi	Salih Efendi	130	Süleyman Efendi
Hacı Eyübzade Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	Kale Mahallesi	Hacı Said Efendi	55	Hacı Müftü Efendi
Hacı Mustafa Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	Kale Mahallesi	İbrahim Efendi	18	Hacı Mehmed Efendi
Dündar Bey Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	Cami-i Kebir Mahallesi	Ali Efendi	111	Dündar Bey
Bilanlı Medresesi	Hamidabad	Karaağaç	İlme Karyesinde	Hacı Feyzi Efendi	116	Şeyh Ali Ağa
İlme Medresesi	Hamidabad	Eğirdir	Başka Karyesinde	Ali Efendi	60	Ahali
Beka Medresesi	Hamidabad	Eğirdir	Cami Mahallesi	Ali Efendi	45	Ahali
Pavlu Medresesi	Hamidabad	Eğirdir	Cami Mahallesi	Osman Efendi	111	Ahali
Kesme Medresesi	Hamidabad	Eğirdir	Cami Mahallesi	Hüseyin Efendi	40	Ahali
Şeyh Efendi Medresesi	Hamidabad	Eğirdir	Bahçe Mahallesi	Ömer Efendi	17	Ahali
Dar-ı Kara Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Sağır Mahallesi	Ahmed Şükri Efendi	10	Hacı Ahmed Şükri Efendi
Bülbül Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Alaca Mescid Mahallesi	Hacı Alim	62	Kara Abdullah Efendi
Kılınç Arslan Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Bahaüddin Mahallesi	Hacı Nuri Efendi	50	Hacı Nuri Efendi
Hacı Şeyh Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Salman Mahallesi	Hacı Osman Efendi	56	Osman Efendi
Hüdaverdi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Bahçe Mahallesi	Mustafa Efendi	45	Mustafa Efendi
Arapçık Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Muhtesib Mahallesi	Hacı Hüseyin Efendi	5	Hacı Hüseyin Efendi
Medrese-i Cedid Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Cisri Sağır Mahallesi	Şükri Efendi	50	Ahali
Ruşaniye Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	İmam Mahallesi	Niyazi Efendi	36	Topal Hacı hasan
Kirkor Lala Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Cisrülber Mahallesi	Ahmed Efendi	23	Ahmed Efendi

Veli Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Lede Karyesinde	Hacı Hüseyin Efendi	9	Ahali
Mustafa Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Bese Karyesinde	Mustafa Efendi	10	Ahali
Yusuf Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Durgunlar Karyesinde	Yusuf Efendi	3	Halil İbrahim Efendi
İrfaniye Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Durgunlar Karyesinde	Yetim Ali Efendi	25	Durmuş Ali Efendi
Hayatiye Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Şeyhler Mahallesinde	Ali Efendi	40	Süleyman Efendi
Hayatiye Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Çelebi Mahallesinde	Hasan Efendi	31	Hacı Halil Efendi
Pazar Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Huzur Çelebi Mahallesinde	Hasan Efendi	83	Hacı Halil Efendi
Pazar Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Hamidiye Mahallesinde	Abdullah Efendi	57	Ahali
Veli Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Feyziyye- i Kebir Mahallesinde	Süleyman Efendi	22	Hacı Ali Efendi
Müfti Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Kara Şeker Mahallesinde	Veli Efendi	34	Hacı Ahmed Usta
Veliyüddin Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Kara Şeker Mahallesinde	Müfti Hacı Yakub Efendi	60	Veliyüddin Efendi
Süleymaniye Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Kara Şeker Mahallesinde	Abdullah Efendi	18	Efendi
Akkavuk Mehmed Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Şeyh Sinan Mahallesinde	Halil Efendi	74	Akkavuk Mehmed Efendi
Çelik Mehmed Bey Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Şeyh Sinan Mahallesinde	Mehmed Efendi	63	Çelik Mehmed Paşa
Veysel Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Şeyh Sinan Mahallesinde	Hasib Efendi	28	Hacı Ömer Efendi
Abdülkadir Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Şeyh Sinan Mahallesinde	Hafız İbrahim Efendi	21	-
İlyas Efendi Medresesi	Hamidabad	Uluborlu	Derslik Mahallesinde	Süleyman Efendi	9	Abdülkadir Efendi
TOPLAM:					2421	

Kaynak: MS 1319: 858-861; MS 1321: 591-592

H.1319 ve 1321 yılı salnamelerinde Halil Hamit Paşa, Mustafa Paşa, Çelik Mehmed Paşa, Sa'diye, Kara Velizade, Hoca Zeyneb medreseleri Niğde Livası içinde gösterilmiştir. O dönem Niğde Livasının idari yapısı incelendiğinde medreselerin Niğde'de olmadığı, hata

sonucu Niğde’de gösterildiği tespit edilmiştir. Bu sebeple adı geçen medreseler Hamidabad Sancağına dâhil edilmiştir.

Hamidabad ve kazalarında toplamda 60 medrese eğitim vermektedir. Bunlardan 8 tanesi Hamidabad’da; 15 tanesi Yalvaçta; 6 tanesi Karaağaçta; 5 tanesi Eğirdir kazasında; 26 tanesi Uluborlu kazasında bulunmaktadır. Bu medreselerde toplam 2421 öğrenci öğrenim görmektedir. Uluborluda medrese öğrencilerinin sayısı 924’tür. Uluborlu kazası tekbaşına Hamidabad Sancağındaki medrese öğrencilerinin üçte birinden fazlasına sahiptir. Buradan hareketle Hamidabad Sancağında medrese eğitimine en çok önem veren yerin Uluborlu olduğu görülmektedir.

4. Gayrimüslimlere Ait Mektepler

Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar gayrimüslimlerin eğitimleri dinî eğitim veren ruhban okullarıyla sınırlı kalmıştır. Gayrimüslimler XVIII. yüzyılın sonlarına kadar din adamı yetiştirmek dışında eğitim faaliyetlerinde Avrupa’daki laik bilim anlayışından da etkilenmemişlerdir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim anlayışlarında bir “laikleşme” görülmektedir. Gayrimüslimlerin eğitim anlayışındaki bu değişim eğitimde sadece dinî eğitim veren kurumların yanında yeni kurumların ortaya çıkmasına yol açmıştır (İhsanoğlu, 1998: 355).

Yeni tarz eğitimin ilk geçiş, 1776 yılında Boğdan İpsilanti’nin dinî eğitim veren bir okulun program ve hocalarında değişiklik yapmasıyla olmuştur. Bu durumun arkasından Rumlar 1803 yılında “Kuruçeşme Rum Mektebi”ni açmışlardır. Bu okul Tıp eğitime esas kabul eden bir şekilde teşkilatlandırılmıştı. III. Selim’in fermanında geçtiği şekliyle: “Asakir-i İslamiyeye ve umûmen ibadullaha nafi’ ve faideyi ve celb-i da’avât-i hayriyyi müstelzim olacağı” düşüncesinden hareketle izin verildiği anlaşılmaktadır. Yine bu ferman ile D. Morozbeyzâde III. Selim tarafından Kuruçeşme Rum Mektebi Müdürü olarak atanmıştır (Ergin, 1977: 747-748).

1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesine gelinceye kadar gayrimüslimlerin eğitimine ilişkin konularda önemli sayılabilecek bir düzenleme olmamıştır. Maârif-i Umumiye Nizamnamesinden önce Rumlar, Museviler ve Ermeniler yeni olarak nitelendirilebilecek resmî eğitim kurumları açmışlardır. Bunlardan başka diğer milletlerin okullarının olduğu da görülmektedir. Ermeniler de Rumlar gibi dinî eğitimden uzak laik eğitime dair çalışmaları kapsamında 1790 yılında ilk resmî Ermeni mektebini açtılar. Ermenilerin nüfuslarının yoğun olduğu yerlerde eğitim faaliyetlerini artırdıkları görülmektedir. 1834 yılına gelindiğinde Ermenilere ait okulların sayısı 120 olmuştur (İhsanoğlu, 1998, s. 356). Museviler, 1860’ta Fransa’nın Paris şehrinde kurulan “Alliance Israelite” adında bir Yahudi teşkilatının uzantısı

olarak İstanbul'da ve taşrada okullar açmaya başladılar. XX. yüzyıla Yahudilere ait elli okul Osmanlı topraklarında faaliyet gösterir duruma gelmiştir (İhsanoğlu, 1998: 356)¹.

1869 yılında Maârif-i Umûmiye Nizamnamesiyle Müslüman olmayanların çoğunlukta buldukları yerlerde sibyan ve rüştiye mektebi açılması; idadi ve iultanîlerde Müslim ve gayrimüslim öğrencilerin beraber eğitim görmeleri kararlaştırılmıştır. Gayrimüslimlerin belirlenmiş şartlarda özel okullar (Mekâtib-i Husûsiye) açmaları ve açık olanların faaliyetlerine devam etmelerine de izin verilmiştir. Bu mektepler Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanlarca Avrupa dili, edebiyatı, tarihi gibi konuların öğretilmesi noktasında önemli bir işlev görmüşlerdir. Bununla beraber özellikle Rum, Ermeni ve Bulgar okullarındaki öğrenciler için ise "milliyet" duygularının uyanmasında etkili olmuştur. Sonuç olarak bahsi geçen okullar Osmanlı Devleti'ni zayıflatma ve parçalama amacı doğrultusunda bir araç olarak kullanılmıştır (Berkes, 2003, s. 243-244). Gayrimüslim okulları ve yabancı okullar batılı devletler tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda desteklenerek, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmada ve kendi istedikleri vasıflarda insan yetiştirme hususunda da batılı devletler açısından çok önemli bir yere sahip olmuştur (Karahan 2022: 76).

Hamidabad Sancağında bulunan Gayrimüslimlere ait mekteplerle alakalı olarak H. 1316, 1317 ve 1318 ait Maârif Salnamelerinde verilen bilgiler aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 24. H.1316-1317-1318 Yıllarına Göre Gayrimüslimlere Ait Mekteplerdeki Kız-Erkek Öğrenci Sayıları

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Namına Ruhsat Verilen Mesul Müdür	Mektebin derecesi	H.1316/M.1898 yılı Öğrenci Sayıları		H.1317/M.1899 yılı Öğrenci Sayıları		H.1318/M.1900 yılı Öğrenci Sayıları		Tarih-i Küşadı
						Zükûr	İnas	Zükûr	İnas	Zükûr	İnas	
Hamidabad	Hamidabad	Ermeni Mektebi	Ermeni	-	İbtidai	60	-	60	-	60	-	1283
Hamidabad	Hamidabad	Kemer Mahallesi	Rum	Metropolit	Rüşdi	-	230	-	230	-	230	-
Hamidabad	Hamidabad	Kemer Mahallesi	Rum	Metropolit	İbtidai	345	-	345	-	345	-	-
Hamidabad	Hamidabad	Temel	Rum	Metropolit	İbtidai	360	-	360	-	360	-	-
Hamidabad	Hamidabad	Temel	Rum	Metropolit	İbtidai	55	-	55	-	55	-	-
Hamidabad	Hamidabad	Emre	Rum	Metropolit	İbtidai	55	-	55	-	55	-	-
Hamidabad	Uluborlu	Rum Mektebi	Rum	Metropolit	Rüşdi	109	-	109	-	109	-	1266
TOPLAM						984	230	984	230	984	230	
						1214		1214		1214		

Kaynak: MS 1316: 1164-1165; MS 1317: 1364-1365; MS 1318: 1536-1537

Tablo 25. H.1319-1321 Yıllarına Göre Gayrimüslimlere Ait Mekteplerdeki Kız-Erkek Öğrenci Sayıları

Liva	Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Namına Ruhsat Verilen Mesul Müdür	Mektebin derecesi	H.1319/M.1901 yılı Öğrenci Sayıları		H.1321/M.1903 yılı Öğrenci Sayıları		Mektebin Açılış Tarihi	Ruhsatname Tarihi
						Zükûr	İnas	Zükûr	İnas		

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Kılıç, 2012: 129-156.)

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

Hamidabad	Hamidabad	Aramiyan Zükür Mektebi	Ermeni	-	İbtidai	60	-	60	-	1282	9 Temmuz 314
Hamidabad	Hamidabad	Kemer İnas Rum Mektebi	Rum İnas	Heyet-i Ruhaniye	İbtidai	-	230	-	230	Namalum	9 Temmuz 314
Hamidabad	Hamidabad	Kemer Zükür Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	İbtidai	345		345		Namalum	9 Temmuz 314
Hamidabad	Hamidabad	Temel Zükür Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	Rüşdi	310		310		Namalum	9 Temmuz 314
Hamidabad	Hamidabad	Temel Zükür Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	İbtidai	55		55		Namalum	9 Temmuz 314
Hamidabad	Hamidabad	Emre Zükür Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	İbtidai	60		60		Namalum	9 Temmuz 314
Hamidabad	Uluborlu	Kilise Zükür Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	Rüşdi	109		109		1266	9 Temmuz 314
Hamidabad	Eğirdir	Nis Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	İbtidai	30		30		Namalum	Ruhsatsız
Hamidabad	Eğirdir	Barla Mektebi	Rum	Heyet-i Ruhaniye	Rüşdi	30		30		Namalum	Ruhsatsız
TOPLAM						999	230	999	230		
						1229		1229			

Kaynak: MS 1319:868-869; MS 1321:596

H.1316-1317-1318 (1898-1900) yıllarına ait tabloda gösterildiği üzere toplam yedi adet gayrimüslim mektebi vardır. Bu mekteplerden altı tanesi Rum mektebi iken bir tanesi Ermeni mektebidir. Rumlara ait ibtidai mekteplerinden birinin sadece kızlara ait olan Kemer İnas Rum Mektebidir. Rumlara ait mekteplerden dört tanesi ibtidai derecesindeyken iki tanesi rüşdiye derecesindedir. Rüşdiyelerden bir tanesi Uluborlu kazasında bulunmaktadır. Diğer kazalarda herhangi bir gayrimüslim mektebi bulunmamaktadır. Tüm bu mekteplerdeki öğrenci sayısı 984'ü erkek, 230'u kız olmak üzere toplam 1214'tür (MS 1316: 1164-1165; MS 1317: 1364-1365; MS 1318: 1536-1537).

H.1319-1321 yıllarına ait bilgilere baktığımızda, mektep sayısının 9'a yükseldiği görülmektedir. Bunlardan birinin sadece kızlara ait olan Kemer İnas Rum Mektebidir. Yine bu yıllarda kayıtlarda Eğirdir kazasında iki okul olduğu görülmüştür. Toplam öğrenci sayısının H.1318 yılına göre on beş öğrenci artışıyla 1229 olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerden 999'u erkek iken 230 tanesi kız öğrencidir (MS 1319: 868-869; MS 1321: 596).

Vilayette gayrimüslim okulları bulunmasına karşın yabancı okul, Maârif Salnamesindeki tabirle "Ecnebi Mektebi" yoktur (MS 1321: 596).

5. Kütüphaneler

Maârif Salnamelerine göre Hamidabad Sancağında bulunan 6 kütüphaneye ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 26. Maârif Salnamelerinde Hamidabaddaki Kütüphaneler

Liva	Kaza	Kütüphanenin İsmi	Mahalli	Bânisi	Aded-i Kitap	Tarih-i Tesisi
Hamidabad	Isparta	Sadr-ı Esbak Halil Hamid Paşa	Çelebiler Mahallesi	Halil Hamid Paşa	590-592	1197
Hamidabad	Yalvaç	Hacı Ali Rıza Efendi Kütüphanesi	Camii İttisalinde	Hacı Ali Efendi	450	1303
Hamidabad	Karaağaç	Camii-i Kebir Kütüphanesi	Camii-i Kebir Kütüphanesi	İane	230	1293
Hamidabad	Eğirdir	Şeyh Ali Ağa Kütüphanesi	Ali Ağa Medresesi Derinunda	Şeyh Ali Ağa	202	1223
Hamidabad	Eğirdir	Mehmed Paşa Kütüphanesi	Balad Nahiyesi	Mehmed Paşa	123	1113
Hamidabad	Uluborlu	Lala Paşa Kütüphanesi	Kirkor Lala Paşa	Lala Paşa	1327	-

Kaynak: MS 1316: 1160-1161; MS 1317: 1360-1361; MS 1318:1532-1533; MS 1321: 870-871; MS 1321:597

Hamidabad Sancağında toplam altı tane kütüphane bulunmaktadır. Uluborlu'daki Lala Paşa Kütüphanesinin 1327 adet kitapla en zengin kütüphane olduğu görülmektedir. H.1319 ve H.1321 yıllarında Sadr-ı Esbak Halil Hamid Paşa Kütüphanesi kitap sayısı 592 olarak kaydedilmiştir. Kütüphanedeki kitap sayısı iki adet artmıştır. En eski kütüphane ise Eğirdir kazasındaki Mehmed Paşa kütüphanesidir. (MS 1319: 870-871; MS 1321: 597)

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde eğitimde modernleşme faaliyetleri hızlanmıştır. Tanzimat sonrası modern eğitim kurumları yaygınlaşmaya başlamıştır. Çalışmanın ana kaynağı olan Maârif Salnamelerinde eğitim kurumları ve diğer eğitim unsurlarına dair önemli bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Hamidabad Sancağı'nın o dönemdeki eğitim durumunu gösterecek olan, müslim-gayrimüslim okulları, medreseler ve kütüphanelerle ilgili bilgilere ulaşıp değerlendirilmiştir. Bu eğitim kurumlarının açıldıkları tarihler, ruhsat durumları, öğretmenler, dersler ve öğrenci sayıları vb. hususlarda detaylı bilgiler verilmiştir.

Hamidabadda Müslümanların eğitim kurumu olarak daha ziyade medreselere yöneldiği görülmektedir. Sancak dâhilinde bulunan 60 medrese ve bu medreselerde öğrenim

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

gören 2444 öğrenci medrese eğitimine verilen önemi ortaya koymaktadır. Özellikle Uluborlu ve Yalvaç kazalarında medrese eğitimine olan rağbet dikkat çekmektedir. Zira Sancak genelindeki altmış medreseden 26 tanesi Uluborlu'da, 15 tanesi Yalvaç'ta bulunmaktadır. Özellikle Uluborlu'daki öğrenci sayısı sancaktaki medreselerde öğrenim gören toplam öğrenci sayısının yaklaşık üçte biridir. Uluborlu kazasında diğer kazalara göre daha çok önem verildiği görülmektedir.

Hamidabad Sancağının kültürel durumu incelendiğinde çalışmamıza dâhil olan yıllarda gazete ve matbaaya ait Maârif Salnamelerinde herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bunun dışında Sancakta 6 kütüphane ve bu kütüphanelerde 2922 kitap olması, dönemine göre kitap sayısı bakımından iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Hamidabad Rüşdiyesinin 1903 yılıyla birlikte Isparta İdadisine dönüştüğü; bu dönüşümle birlikte okulun öğretmen ve öğrenci sayılarında önemli düzeyde artış olduğu eğitim durumunun idadi olmasıyla birlikte hayli ilerlediği tespit edilmiştir. Sancaktaki tek idadinin Isparta idadisi olduğu başka bir idadinin olmadığı görülmüştür.

H.1319 ve 1321 yıllarına ait Maârif Salnamesine göre Gayrimüslimlere ait idadi derecesinde okul olmadığı; Rumlara ait ibtidai derecesinde 7 okul, Rüşdiye derecesinde 3 tane okul; Ermenilere ait ise bir ibtidai bulunmaktadır. Bu okullarda 999'u erkek ve 230'u kız olmak üzere toplam 1229 öğrencinin öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Gayrimüslimlere ait okullar arasında sadece bir tane kız mektebi vardır. Bu okul ise 230 kız öğrencinin eğitim gördüğü Rumlara ait ibtidai seviyesindeki Kemer İnas Rum Mektebi'dir. Sancak dâhilinde yabancı okulların faaliyeti bulunmamaktadır.

Hamidabad Sancağı ile ilgili olarak yapılan bu çalışma Osmanlı'nın son döneminde yapılan eğitimde modernleşme ve yenileşme hareketleri doğrultusunda gelişmiş, daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde okullaşma fikrine katkılar sunduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA, MF.İBT.00048/69, H. 29.06.1313
BOA, MF.İBT.00048/86, H. 29.06.1313
BOA, MF.İBT.00194/98, H. 01.07.1325
BOA, MF.İBT.00194/98, H. 01.07.1325
BOA, İ.MF., 00007.00067.001, H. 25.11.1319
BOA, İ.MF., 00007.00067.002., H. 25.11.1319
BOA, . MF.MKT. 00660.00044.001, H. 17.06.1320.
BOA, MF.MKT. 00660.00044.001, H. 17.06.1320
BOA, . MF.MKT. 00662.00013.001, H. 21.06.1320.

Salnameler ve Tetkik Eserler

- Akyüz, Yahya. (2007). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 - M.S. 2007)* (11 b.). Ankara: Pegem.
- Başaran, İbrahim Ethem. (1994). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara.
- Bilim, Cahit Yalçın. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1774-1876)*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Duman, Hasan. (2000). *Osmanlı Salnameleri ve Newsalleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Ergin, Osman. (1977). *Türk Maârif Tarihi (Cilt 1-5)*. İstanbul: Eser Matbaası.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, IRCICA, İstanbul, 1998
- Karahan, Fatih. (2022). Maârif Salnamelerine Göre Kayseri'de Eğitim (1898-1903). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, Hayrettin-Topaloğlu, Bekir. (2004). *Yeni Kamus*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kılıç, Musa, " Sicill-i Ahval kayıtlarına göre II. Abdulhamid dönemi Osmanlı bürokrasisinde Yahudi memurlar", *OTAM*, 31, 129-156.
- Koçer, Hasan Ali. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kodaman, Bayram. (1991). *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Konya Vilayet Salnamesi (H.1317)*. Konya Vilayet Matbaası.
- Köprülü, Mehmed Fuad. (1991). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, Salih. (2007). *Türk Eğitim Tarihi* (3 b.). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (Cilt 1-3)*. İstanbul: M.E.B.

Maarif Salnamelerine Göre Hamidabad Sancağında Eğitim (1898-1903)

"Salname" *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 10). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, s. 134-136.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye (H.1316). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye (H.1317). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye (H.1318). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye (H.1319). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye (H.1321). İstanbul: Matbba-i Âmire.

